

На вулицях Братислави часто можна бачити високого й стрункого чоловіка, який прогулюється в супроводі літньої жінки. Це проф. Микола Неврлий, якому цього року минає сто років. Хто він такий? Згідно з "Українською літературною енциклопедією" (Київ, 1995, т. 3, с. 474), "Микола (Мікулаш) Неврлий – чеський і словацький літературознавець, критик, бібліограф, україніст, доктор славістики", у науковому доробку якого "чільне місце посідають франкознавчі праці" (в дужках наведено шість його найвизначніших франкознавчих праць). Від себе скажу, що М. Неврлий – найвизначніший франкознавець за межами України.

Як відомо, у Івана Франка були тісні зв'язки не тільки з чеськими та словацькими діячами, а й із закарпатськими українцями, зокрема й з українцями Пряшівщини. Вже 1896 р. на сторінках свого журналу "Житє і слово" він разом із двадцятьма двома діячами культури Західної України опублікував "Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття – І ми в Європі!" [33] – на захист угорських русинів від їх насильницької мадяризації. Такі капітальні праці І. Франка, як "Карпаторуська література XVII-XVIII віків" [10], "Студії на полі карпаторуського письменства XVI-XVIII віків" [14], "Студії над українськими народними піснями" [15], "Апокрифи і легенди з українських рукописів" [2] дуже актуальні і по сей день. Взаємини І. Франка із чехами, словаками та закарпатськими українцями інтенсивно вивчав Микола Неврлий.

У святкуванні ювілеїв Івана Франка та чехословацько-українських взаємин у Словаччині існує багата традиція, варта наслідування. 60 років тому 28–30 травня 1956 року саме у Пряшеві відбувалася урочиста міжнародна наукова конференція "3 історії чехословацько-українських взаємин", присвячена 100-літтю з дня народження Івана Франка. Організатором конференції був Чехословацько-радянський інститут Словацької академії наук у Братиславі, а її фактичними реалізаторами – Михайло Мольнар, науковий працівник згаданого інституту, та Микола Неврлий, методист Науково-дослідного інституту педагогіки у Братиславі. У роботі конференції брали участь тридцять два науковці, між ними двоє з України: Євген Кирилюк із Києва та Марія Мундяк (1928–1958; майбутня дружина М. Мольнара) зі Львова. Представником Пряшівщини на конференції була Олена Рудловчак. Із Чехії брали участь тринадцять науковців, між ними особисті друзі та знайомі Івана Франка: Франтішек Главачек, Людвік Куба та Іван Панькеєвич (заочно).

Перша частина конференції присвячувалася життю та творчості І. Франка, друга – різним аспектам чехословацько-українських зв'язків. Виступи на конференції, доповнені деякими іншими матеріалами, були опубліковані в об'ємному збірнику "Z dejín československo-ukrajinských vzťahov" [38].

Чехословацько-радянський інститут за домовленістю з Інститутом літератури АН УРСР та іншими українознавчими організаціями Радянської України забезпечив переклад словацькомовних та чеськомовних статей українською мовою і весь збірник видав українською мовою тиражем 3 500 примірників [9].

Збірник відкривається колективною статтею "Короткий огляд історії чехословацько-українських зв'язків" [9, 16–40]. Наступні матеріали в ньому розподілено до чотирьох розділів: 1. Іван Франко і його значення у міжслов'янських зв'язках (8 статей); 2. Статті про чехословацько-українські зв'язки (18); 3. З матеріалів конференції про чехословацько-українські зв'язки (6) та 4. Спогади сучасників (4). У "Додатках" опубліковано бібліографії: 1. Перекладів творів І. Франка на чеську мову (119 позицій); 2. Словацьких франкіан (67).

Між наведеними вище установами існувала домовленість, що переважна частина тиражу буде подарована Україні й там поширена посередництвом бібліотек та книжкових магазинів. Наперекір позитивним рецензіям на словацькомовне видання збірника в радянській пресі [19] радянська ідеологічна цензура знайшла у книжці якусь “крамолу” [31], і старанно підготовлена й видана публікація на книжковий ринок України так і не потрапила.

До 100-ліття з дня народження Івана Франка у Пряшеві було видано досі не перевершений майже 700-сторінковий збірник “Зв’язки Івана Франка з чехами та словаками” [11]. Збірник відкривається вступною статтею Марії Мундяк “Іван Франко – друг чеського і словацького народів” (с. 13-25), за якою містяться матеріали, розділенні до шістьох частин: 1. Переклади І. Франка з чеської та словацької літератури (с. 27-245); 2. Статті І. Франка про чехів та словаків (с. 247-396); 3. Статті І. Франка з чеської і словацької преси (с. 397-481); 4. З листування І. Франка до чехів (с. 483-515); 5. З чеської та словацької кореспонденції до І. Франка (с. 517-592); 6. З відгуків чеської та словацької преси про І. Франка (с. 493-672).

100-ліття з дня народження Івана Франка та 40-ліття його смерті у 1956 році достойно відзначила й українська преса у Пряшеві, головним чином журнал “Дукля”, де статті до ювілеїв Каменярка опублікували: Іван Долгош [8], Євген Кирилюк [16], Іван Кремпа [17], Франтішек Главачек [4], Михайло Роман [29], Юрій Дацко [7] та Іван Гриць-Дуда [5].

Власне, можна констатувати, що 1956 рік у Чехословаччині був неофіційним роком Івана Франка. У тому та наступному роках у Чехії та Словаччині видали кільканадцять книжок І. Франка у перекладах чеською та словацькою мовами, перекладено цими мовами кілька сотень його віршів, оповідань та видано десятки статей про нього. До багатьох з тих видань був причетний особисто Микола Неврлий, який нині відзначає сто років з дня народження. Це вдячна нагода для того, аби глибше подивитися на його життя та творчість, зосібна на його внесок у фразкознавство.

* * *

Микола Неврлий народився 15 листопада 1916 року в Ростові-на-Дону в сім’ї чеського емігранта Ярослава Неврлого, одруженого з галицькою українкою Ольгою Рудинською, яка померла 1919 року від розливу жовчі, коли Миколі не минув ще й третій рік. Виховувала його та на рік старшу сестру Ярославу бабуся, а пізніше, коли батько з дітьми переселився із Росії в Україну, – мачуха Катерина Бурлюк (українка татарського походження) і третя дружина батька Фросина Коровай.

Середню освіту Микола здобув у семирічній школі міста Куп’янськ Харківської області. Там, між іншим, він познайомився з письменником Іваном Куликом, особистим другом словацького публіциста та політичного діяча Влада Клементіса [26].

Після закінчення семирічної школи у Куп’янську 1931 р. Микола вступив до автошляхового технікуму в Харкові, де його батько, поряд з викладанням української та німецької мов в одній із середніх шкіл, був офіційним перекладачем закордонної преси для народного комісара освіти Миколи Скрипника. Батько часто брав допитливого сина до наркомату освіти та на акції харківської інтелігенції, де той мав змогу особисто бачити й чути тодішній цвіт української нації: Миколу Хвильового, Івана Кулика, Миколу Сеніка, Леоніда Астахова, Степана Шевченка, Степана Олійника та інших. Майже всі вони наприкінці 1930-х років були репресовані, а деякі на протест проти сталінського терору покінчили життя самогубством (Хвильовий, Скрипник). Про цей період свого життя М. Неврлий у спогадах “Дещо про себе” згадує:

“Іван Кулик порадив М. Скрипнику, щоб мій батько в нього був оглядачем західної преси. Батькові довелось тоді двічі на місяць їздити [з Куп'янська – М.М.] до Харкова й привозити звідти купу різних газет. Зреферувавши все головне, найбільше те, що стосувалося України, він у письмовій формі привозив це Скрипнику. Щоб часто не їздити, батько, одначе, на короткий час перебрався до Харкова, де вже я був студентом автошляхового технікуму... У Харкові ми з батьком кілька разів були в літбудинку В. Блакитного... Одного разу там виступав М. Хвильовий. Він щось запально говорив, жестикулював правицею. Це були часи відомої літературної дискусії, в якій Україна визначала свою орієнтацію. Вся свідома українська інтелігенція, а з нею потім і вся Україна, буквально сприйняла заклик М. Хвильового “Геть від Москви!”, кинений первісно проти розгулу лівацьких “Пролеткультів”, що негували класичну спадщину й пропагували деструкцію мистецтва... Пізнього літа 1933 року, як часто згадували ми з батьками, я на рибній ловлі нагло почорнів і мало що не зімлів. Це було з голоду. Батько тоді ледве відволік мене до найближчого дому, де жив його учень. Трохи кислого молока й кілька коржів з макухи й висівок поставили мене на ноги... Після розгрому Промпартії й СВУ почались переслідування, а потім і репресії інтелігенції... Чим могли ми їм допомагати, хоч останні роки й самі бідували. Не можучи загнати до колгоспів усіх селян, більшовики влаштували в Україні штучний голод. Пригадую, як на вулиці Харкова валялися трупи селян, що померли, як офіційно казали, від “білокрів'я”. Після самогубства М. Хвильового кулею у власне чоло закінчив М. Скрипник. Повернувшись літом до Куп'янська, я побачив, як до церкви ввозять “розкуркулених”, яких потім депортували на Сибір. У вантажівках возили трупи селян. Коли був брезент, накривали ним їх, хоч і так було видно з-під нього ноги й руки жертв голодомору. Люди їли макуху, плячки з вівса й бур'яну, множились випадки людоїдства. Про все це батько писав своєму братові до Чехо-Словаччини. Листи передавав через шевця Дворжака, який мешкав у Куп'янську і мав зв'язки з чехо-словацьким посольством у Москві” [23].

Отже, і у Куп'янську, і у Харкові Микола на власні очі бачив масові арешти національно свідомої інтелігенції, обвинуваченої у шпигунстві та належності до неіснуючих “українських націоналістичних організацій”. Подібна доля чекала і батька Миколи, який, будучи іноземцем, не таївся зі своїми антирадянськими поглядами та симпатіями до інакодумців. На щастя, він швидко зорієнтувався у ситуації і наприкінці 1933 року разом з сім'єю переселився до Чехословаччини.

Від 1934 року батько викладав українську (руську) мову в Ужгородській дівочій учительській семінарії. Він – автор першого підручника української мови з фонетичним правописом [22], який зіграв важливу роль в утвердженні української літературної мови на Закарпатті. Микола під керівництвом батька старанно вивчав латинську мову та інші предмети (яких в радянських десятирічках не було) і у 1935 році поступив у п'ятий клас Ужгородської гімназії, де його учителями стали Іван Панькевич, Володимир Бірчак, які часто заходили до їхньої оселі.

Після Віденського арбітражу 1938 р. сім'я Неврлих переселилася до Хуста, де він зблизився з місцевими українськими патріотами Олександром Блистовим та Андрієм Гарасевичем, які стали його друзями.

Певний час він учительював у присілку Павлик біля Нижнього Бистрого, пізніше – в с. Золотарево, яке було ближче до Хуста, та у Богдані біля Рахова, де його колегою став поет Іван Рознійчук, котрий писав сатиричні вірші під псевдонімом Марко Бараболя.

Після окупації Карпатської України Угорщиною у березні 1939 року М. Неврлого разом із групою національно свідомої молоді угорські органи арештували й кілька місяців протримали у рахівській тюрмі, піддаючи тортурам.

Батько Ярослав останнім потягом виїхав із Закарпаття у Брно, де через протекторатні органи визволив сина із в'язниці.

У Брно протекторатні органи направили Миколу на примусові роботи до Німеччини – будівництво автостради Зальцбург–Лінц, звідки йому після трьох місяців удалося роздобути перепустку до Протекторату Чехія та Моравія для складання гімназійних іспитів. Успішно склавши екзамени за сьомий клас в Українській гімназії у Празі-Модржанах, він хотів і далі вчитися у восьмому матуральному класі цієї школи, однак клас уже був заповнений, тож його не прийняли.

На роботу до Німеччини він уже не повернувся, а поїхав до батьків у Брно. Там він довідався, що на Лемківщині, яка стала частиною Генеральної губернії Німеччини, потрібні вчителі новозаснованих українських шкіл, і поїхав туди. Шкільний інспекторат у Сяноку направив його учителем у село Явірки біля Білгорода. Там він дізнався, що у Кракові влаштовують піврічні матуральні курси, які він дуже хотів закінчити, аби мати право поступити в університет. Курси відбувалися у Ярославській українській гімназії. Склавши всі іспити, він на початку серпня 1940 р. з атестатом зрілості виїхав до Праги, де вступив на славістичний відділ німецького Карлового університету (всі чеські ВНЗ німецька влада закрила), а паралельно там же вчився на філософському факультеті Українського вільного університету.

У Празі він став членом Організації українських націоналістів. Зблизився головню з О. Ольжичем (сином Олександра Олесь-Кандиби), під впливом якого восени 1941 р. брав участь у походах на Східну Україну. Разом із Василем Кузьмиком та Олександром Кордубою вони добралися до Василькова під Києвом, де затрималися на цілий місяць. Далі йти не могли, бо біля Києва точилися запеклі бої. Після розгрому похідних груп німцями та арешту (пізніше – страти) їх керівників (О. Ольжича, О. Теліги, І. Рогача та ін.) М. Неврлий повернувся у Прагу, аби поновити навчання в обох університетах.

В Українському вільному університеті його професорами були такі наукові величини, як І. Горбачевський, А. Волошин, О. Колесса, Д. Чижевський, Д. Дорошенко, Д. Антонович, Л. Білецький, О. Бургґардт (Юрій Клен), В. Щербаківський, І. Мірчук, І. Панькевич та ін. У кожного з них Микола складав екзамени (у деякого і по кілька), переважно на відмінно. У семінарі Олександра Колесси він успішно захистив роботу “Еволюція лірики Олександра Олесь”, значною мірою написану на матеріалах, здобутих від особистого спілкування з поетом [23].

Наприкінці Другої світової війни М. Неврлий разом із чеськими студентами брав безпосередню участь у Празькому повстанні, але негайно після приїзду в Прагу перших загонів Червоної армії виїхав до батьків у Чеські Будейовице. Там у середній промисловій школі разом із батьком викладав російську мову.

І німецький Карлів університет, і Український вільний університет він успішно закінчив навесні 1945 року, однак нова чехословацька влада не визнала їх дипломи, вважаючи ці вищі навчальні заклади “фашистськими”. М. Неврлому довелось повторити курс навчання на філософському факультеті Карлового університету в Празі, який він успішно закінчив у 1948 р. Оскільки М. Неврлий відмовився вступити до комуністичної партії, то місця у Празі для нього не знайшлося. Він повернувся до батьків у Чеські Будейовице, де й далі викладав російську мову в середній школі. Там одружився з чешкою Лібушею Тесаржіковою, яка стала вірною супутницею його життя і досі зразково дбає про свого сторічного чоловіка. 24 серпня 1949 року в них народилася донька Оля.

У березні 1949 р. М. Неврлий влаштував у Чеських Будейовицях “Вечір слов'янської дружби”, присвячений роковинам Т. Шевченка. На нього він запросив своїх українських друзів із Праги, які майстерно виконали українські пісні й танці. Про вшанування Шевченка у Чеських Будейовицях захоплено писала місцева преса.

У Чеських Будейовіцях (пізніше у Брно) М. Неврлий заснував та очолив гурток перекладачів з української літератури, переклади яких увійшли до антології української поезії “Vítězit a žít” [43], що її поповнив перекладами празьких перекладачів і підготував до друку його близький друг зі студентських років Орест Зілінський. Це була перша, а щодо кількості представлених поетів – і досі не перевершена антологія української поезії в перекладі чеською мовою. У ній подано 204 вірші 52 поетів від найдавніших часів до кінця 1940-х років. У вихідних даних про книжку наведено імена дванадцятьох перекладачів. Імен Миколи Неврлого та Ореста Зілінського, які мають найбільші заслуги в її виданні і були авторами біографічних довідок про кожного поета та приміток до текстів віршів, у книжці не знайдемо. Обидва вони для комуністичної цензури були “неблагонадійними”.

У 1950 р. М. Неврлий у Брненському університеті захистив докторську дисертацію на тему “Життя і творчість Івана Франка”, здобувши за неї ступінь доктора філософії (PhDr) [12].

З того часу франківська тематика провідна в його науковій діяльності. Він їй присвятив низку статей та чеськомовну монографію “Іван Франко – український поет-революціонер” [39], яка, по суті, була його дисертацією. Власне, це перша монографія про найвизначнішого західноукраїнського поета у Чехословаччині. Вона зчинила широкий відгомін у пресі Чехії, Словаччини, України та Польщі [35].

Кілька десятків праць він присвятив життю і творчості Т. Шевченка. Окремими книжками вийшли: “Безсмертний Шевченко” [21] та словацькою мовою “Тарас Шевченко – революційний поет України” [41]. Наукові розвідки, журнальні та газетні статті М. Неврлого про Т. Шевченка згадані в його персональній біографії [36].

Коли на початку 1950-х років Пряшівщина вступила на шлях т. зв. українізації, М. Неврлий одним із перших розпочав співпрацю з тамтешніми українськими установами.

1956 р. він із Брно переселився у Братиславу, яка стала постійним місцем його перебування. У Науково-дослідному інституті педагогіки він укладав програми та підручники для українських шкіл Пряшівщини. У 1954 р. переклав українською мовою “Історію Чехословацької республіки”. У 1958 р. у Пряшеві вийшла його “Хрестоматія з української літератури”.

У 1963 р. його прийняли на роботу в Інститут словацької і світової літератури Словацької академії наук. Там він 1965 року видав покажчик “Бібліографія словацьких українознавчих праць (1945–1964)” [42], який охоплює 2117 позицій, а 1966 р. захистив дисертацію на звання кандидата філологічних наук (CSc) – “Українська радянська поезія 20-х років”.

У другій половині 1960-х років, використовуючи тимчасову політичну “відлигу”, М. Неврлий опублікував серію ґрунтовних статей про аванґардні течії в українській літературі 1920-х років (футуризм, експресіонізм, неоромантизм, неокласицизм і т. д.), репресованих українських письменників (“розстріляне відродження”) та письменників, які з різних причин опинилися в еміграції.

Тоді ж він впорядкував і у Пряшеві видав комплексні художньо-дослідницькі зібрання творів Богдана-Ігоря Антонича “Перстені молодості” [1] та Дмитра Фальківського “Ранені дні” [32]. Обидві книжки були натхненно прийняті в Україні та українській діаспорі.

М. Неврлий в атмосфері демократичних процесів у Чехословаччині другої половини 60-х років по-новому глянув і на твори відомих українських радянських письменників (М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, М. Бажана та ін.).

У наступні часи т. зв. нормалізації (1970–80 рр.) доступ до видань України та українських видань Чехословаччини йому був обмежений. Та М. Неврлий не перестав працювати навіть і тоді. Для словацької енциклопедії “Pyramida” він анонімно написав кілька десятків статей про українських діячів культури. Статтями про Україну він постачав також закордонні енциклопедії та довідники,

зокрема “Енциклопедію українознавства” в Сарселі. Майже чотири роки він працював над “Словацько-українським словником” Петра Бунґанича: скрупульозно перевіряв, виправив та доповнив кожне заголовне слово без того, щоб претендувати на співавторство.

Переломним у його житті став 1987 р., коли під час горбачовської “перебудови” та “гласності” і в Україні почали заповнювати “білі плями” в літературі. Микола Неврлий одним із перших почав популяризувати в Україні творчість письменників української політичної еміграції, публікуючи в наймасовішому українському журналі “Україна” серію статей зі спогадами про О. Олеся, Є. Маланюка, О. Бурґтарта (Юрія Клена), О. Ольжича, Л. Мосендза, О. Стефановича, С. Гординського, І. Качуровського та М. Ситника. В інших журналах він опублікував спогади про І. Кулика, В. Сосюру, М. Бажана, Б. Беднарського, А. Гарасевича, І. Панькевича, О. Зілінського, І. Мацинського та ін. Майже усіх цих людей він знав особисто.

У 1991 р. вийшла друком у Києві його монографія “Українська радянська поезія 20-х років” [25]. Ця його кандидатська дисертація з причини свого новаторського змісту в рукописі пролежала 25 років.

Після монографії того ж 1991 р. М. Неврлий опублікував у Пряшеві ще унікальні новаторські книжки: зібрані твори двох визначних поетів-емігрантів – “Земна мадонна” Євгена Маланюка [18] та “Цитаделя духа” О. Ольжича [28]. Обидві книжки зумовили перевидання творів цих письменників в Україні.

Наприкінці 1980-х років відновилася співпраця М. Неврлого з пряхівською “Дуклею”, перервана процесом т. зв. післясерпневої нормалізації на початку 1970-х років. З того часу на її сторінках він опублікував кілька десятків статей і став одним з найпродуктивніших дописувачів цього журналу. Згодом його прийняли до Спілки українських письменників Словаччини та до Асоціації українців Словаччини. Членом Наукового товариства ім. Шевченка він є з 1990 року.

1994 р. за фінансової допомоги української діаспори Асоціація українців Словаччини видала в Києві його монографію “Олександр Олесь. Життя і творчість” [27], найповнішу книжку про цього класика української літератури. Того ж 1994 р. М. Неврлий опублікував у Києві збірник віршів та прози свого празького друга зі студентських років Богдана Беднарського “Шляхетне серце” [3].

1995 р. у Києві з’явилася антологія віршів дванадцяти поетів т. зв. празької школи – “Муза любові й боротьби” [20], а 1998 р. там само побачив світ збірник творів його особистого друга з періоду “похідних груп” Михайла Ситника “Катам наперекір” [30].

Значним відкриттям для України був упорядкований М. Неврлим щоденник словацького церковного та суспільно-політичного діяча Данієла Крмана з його подорожі до шведського короля Карла XII у Полтаву (1708–1709 рр.), в якому важливе місце займають відомості про тодішні воєнно-політичні події в Україні, зустрічі автора з гетьманом Іваном Мазепою, запорозькими козаками, про Полтавську битву 1709 року тощо [6].

З ініціативи М. Неврлого на Слов’янському острові в Празі у 1956 р. була встановлена пам’ятна дошка І. Франкові, 1990 р. – пам’ятник Т. Шевченкові в Братиславі, 1999 р. (разом із зятем Григорієм Булахом) – пам’ятник Д. Крману на полі Полтавської битви, а 2002 р. – меморіальна дошка Г. Сковороді там-таки.

2001 р. Державна наукова бібліотека у Пряшеві видала бібліографічний покажчик Адели Файбікової “Микола Неврлий” [37], який містить 905 бібліографічних позицій, зокрема сорок одну книжкову публікацію. З того часу його бібліографія поповнилася десятками нових праць.

Варто наголосити, що найвизначніші роботи М. Неврлий опублікував на 93-му та 98-му роках свого бурхливого життя. Це монографія “Іван Франко. Життя

і творчість” (співавтор Мирослав Даніш) [34], та “Енциклопедія української літератури та культури” [40].

Незалежна Україна належно оцінила внесок М. Неврлого в українознавство, нагородивши його орденом Президента України “За заслуги” III-го та II-го ступенів, орденом “Козацька доблесть”, ювілейною медаллю Т. Г. Шевченка, сертифікатами “70 років Карпатської України”, “300 років Конституції Пилипа Орлика” та іншими нагородами. Літературний фонд культури Словаччини вшанував М. Неврлого Премією Івана Франка.

Та, мабуть, найвизначнішим поцінуванням внеску М. Неврлого в українознавство було видання в Україні збірника його слов’янознавчих праць “Минуле й сучасне” [24], в якому зібрано 129 його україномовних статей, доти розкиданих у періодичних і неперіодичних виданнях багатьох країн.

Своєрідне продовження цієї книжки становить згадувана вже “Енциклопедія української літератури і культури”, яка у 133 статтях, публікованих словацькою, чеською, польською, німецькою та англійською, мовами знайомить словацького читача з найвизначнішими представниками української літератури і культури та їх творчістю.

Навіть короткий огляд внеску Миколи Неврлого в українознавство свідчить про те, що в його особі Словаччина та Чехія мають найвизначнішого сучасного дослідника й популяризатора України та її культури за межами України, послідовного продовжувача справи Івана Франка. Було би гріхом не вшанувати його столітній ювілей достойно у поєднанні з двома ювілеями Івана Франка. Таж є щось символічне між біографіями цих двох людей: у рік відходу з життя Івана Франка прийшов на світ найвизначніший дослідник його життя і творчості за межами України Микола Неврлий.

Що побажати йому до славного ювілею? “Многих літ ти вже дожився”. Нехай і дальші роки будуть для тебе “благими”!

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонич Б. І.* Перстені молодості. Підготовка текстів, упорядкування, критико-біографічний нарис “Поет із серцем у руках” (с. 3-30) і примітки М. Неврлий. – Пряшів, 1966. – 384 с. М. Неврлому належить і післямова до перекладу поезії Антонича словацькою мовою: *Antonyč B. I. Očarený pohan*. Preložil L. Feldek. Doslov “Rotácie života a poézie” (s. 141-149) napísal M. Nevrlý. – Košice, 1965. – 135 s.
2. *Апокрифи* і легенди українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Івана Франко. – Т. 1. Апокрифи старозавітні. Репринтне видання 1896 року. – Львів, 2006. – 512 с.
3. *Беднарський Б.* Шляхетне серце. Поезії, оповідання, переклади. Укладення, передмова й примітки М. Неврлого. – Київ, 1994. – 126 с.
4. *Главачек Ф.* Спогади про мої взаємини з Іваном Франком // *Дукля*. – 1956. – № 2. – С. 27-48.
5. *Гриць І.* Мозаїки до портрету Івана Франка // *Дукля*. – 1956. – № 2. – С. 103-108.
6. *Данієл Крман.* Подорожній щоденник (Itinerarium, 1708-1709). Переклали із словацької мови Ольга й Григорій Булахи. Впорядкування й примітки М. Неврлого. Вступне слово І. Дзюби. – Київ, 1999. – 160 с.
7. *Дацко Ю.* Твір Івана Франка “З вершин і низин”, як новий етап розвитку української поезії // *Там само*. – С. 93-102.
8. *Долгош І.* Іван Франко про Закарпаття // *Дукля*. – 1956. – № 2. – С. 74-85.
9. *З історії чехословацько-українських зв’язків.* Друге (українською мовою) видання.
10. *Записки* Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. XXXVII. – С. 1-91; Т. XXXVIII. – Львів, 1900. – С. 92-162.
11. *Зв’язки* Івана Франка з чехами та словаками. Упорядкували: М. Мольнар та М. Мундяк. // *Студії*, матеріали й дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин. – Том I. – Пряшів, 1957. – 693 с.
12. Згідно із законодавством Чехословаччини традиційний титул “доктор наук” (PhDr, MUDr., JUDr.) був нижчим науковим званням, ніж “кандидат наук” (CSc.), прийнятий від радянського законодавства. Від Радянського Союзу було прийняте і наукове звання “доктор наук” (DrSc.).
13. *Йозеф Грозенчик.* Братислава 1959. – 688 стор. Фактичним редактором українського видання був М. Неврлий. Саме йому належить найвизначніша франківська розвідка “Іван Франко і прогресивний рух в Чехії у дев’яностих роках XIX століття” (с. 92-142) та співавторство вступної статті “Короткий огляд історії Чехословацько-українських зв’язків” (с. 16-40).
14. *Іван Франко.* Зібрання творів у п’ятидесяти томах. – Т. 32. – Київ, 1981. – С. 371-426.
15. *Іван Франко.* Зібрання творів у п’ятидесяти томах. – Т. 42: Фольклористичні праці. – Київ, 1984. – С. 7-491.

16. Кирилук Є. Значення Івана Франка для слов'янських літератур // *Там само*. – № 3. – С. 6-16.
17. Крєма І. Фольклористична діяльність Івана Франка // *Там само*. – С. 17-26.
18. Маланюк Є. Земна мадона. Вибране. Переднє слово про поета, спогади, літературно-критичні праці про поета, примітки, бібліографія та упорядкування М. Неврлого. – Пряшів, 1991. – 450 с.
19. Моторний В. Книга про українсько-чехословацькі культурні зв'язки // *Вільна Україна*. – Львів, 12. XII. 1957;
- Франко Т. Шляхами творчої співпраці // *Літературна газета*. – Київ, 1958. – № 10; Орлова Н. Збірник про чехословацько-українські зв'язки // *Український історичний журнал*. – Київ, 1958. – № 1. – С. 156-159.; Коновалов Г. Ініціатива наших друзей // *Славяне*. – Москва, 1958. – № 4. – С. 56-57; Моравець Я. Плідна співпраця // *Вітчизна*. – Київ, 1958. – № 2. – С. 186-189.; Коновалов Г. Хорошее начинание друзей // *Правда Украины*. – Киев, 1958. – № 30 та інші.
20. Муза любові й боротьби. Українська поезія пражської школи. Упорядкування, вступна стаття і примітки М. Неврлого. – Київ, 1995. – 160 с.
21. Неврлий М. Безсмертний Шевченко. З нагоди 140 роковин з дня народження найбільшого українського поета. – Пряшів, 1954. – 75 с.
22. Неврлий Я. Граматика української мови. – Ужгород, 1937.
23. Неврлий М. Дещо про себе. В його кн. “Минуле й сучасне”. – Київ, 2009. – С. 833-855.
24. Неврлий М. Минуле й сучасне. Збірник слов'янознавчих праць. Передмова І. Дзюба. – Київ, 2009. – 956 с.
25. Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років. Мікропортрети в художніх стилях і напрямках. – Київ, 1991. – 272 с.
26. Неврлий М. Харківський друг Клементіса. Жмут спогадів про І. Ю. Кулика // *М. Неврлий*. Минуле й сучасне. – Київ, 2009. – С. 659-662.
27. Олесь О. Життя і творчість. – Київ, 1994. – 172 с.
28. Ольжич О. Цитаделя духа. Повне зібрання творів поета, уривки із спогадів про нього, бібліографія і фотоматеріали. Впорядкування, переднє слово й примітки М. Неврлого. – Пряшів, 1991. – 245 с.
29. Роман М. Іван Франко і чеська література // *Там само*. – № 4. – С. 85-92.
30. Ситник М. Катам наперекір. Поезія, спогади. Упорядники М. Неврлий та Г. Булах. – Київ, 1998. – 448 с. Друге скорочене видання: *Ситник М. Від серця. Зі вступною статтею М. Неврлого “Рання поезія М. Ситника”*. – Київ, 2004. – 120 с.
31. У чому полягала ця “крамола” видавці збірника так і не довідалися. Мабуть, їм перешкоджали імена деяких українських емігрантів та їх цитовані праці.
32. Фальківський Д. Ранені дні. Підготовка текстів, упорядкування, критично-біографічний нарис “Серце не мінняв на мідяки” (с. 5-17) і примітки М. Неврлий. – Пряшів, 1969. – 320 с.
33. Франко І., Гнатюк В. *та ін.* І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття // *Життя і слово*. – Львів, 1896. – Т. 5. Передрук: *Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. – Т. 46. – Кн. 2. Наукові праці. – Київ, 1986. – С. 339-350.
34. Daniš M., Nevrlý M. Ivan Franko. Život a dielo (1856-1916). – Prešov, 2009. – 336 s.
35. Faybiková A. Mikuláš Nevrlý. Personálna bibliografía. – Prešov, 2011. – S. 15-16. (У цій бібліографії зафіксовано 15 рецензій на книгу М. Неврлого).
36. Faybiková A. Mikuláš Nevrlý. Personálna bibliografía. – Prešov, 2011. – S. 42-135. Див. теж: *Мельниченко І. Неврлий (Nevrlý) Mikuláš // Шевченківська енциклопедія*. – Т. 4. – Київ, 2013. – С. 508-509.
37. Faybiková A. Mikuláš Nevrlý. Personálna bibliografía”. Вступна стаття М. Мушинки “Життя і наукова діяльність Миколи Неврлого”. – С. 5-14. – Prešov, 2001; 147 s.
38. Hrozičák J. (ed.) Z dějin československo-ukrajinských vztahův. – Братислава, 1957. – 624 s.
39. Nevrlý M. “Ivan Franko – ukrajinský básník-revolucionář”. – Praha, 1952. – 172 s.
40. Nevrlý M. Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry. Zostavovateľ a editor M. Daniš. – Sladkovičovo, 2014. – 478 s.
41. Nevrlý M. Taras Ševčenko – revolučný básnik Ukrajiny. – Bratislava, 1960. – 68 s.
42. Nevrlý M. *Ukrainica Slovaca (1945-1964)*. – Bratislava, 1965. – 198 s.
43. *Vítězit a žit*. Antologie z ukrajinské poesie. Uspořádal a poznámkami opatřil překladatelský kolektiv. – Praha, 1951. – 366 s.

Отримано 14 лютого 2016 р.

м. Братислава

